

Publicēts: Jurista Vārds > 16.12.2003 45 (303)

Universālā jurisdikcija un noziegumi pret cilvēci

Jīlija Jerņeva, LU Juridiskās fakultātes studente, "Sorainen Law Office" jurista asistente, - "Jurista Vārdam"

Foto: Aksels Tuklers

Nobeigums.

Sākums "JV" 9.12.2003, Nr.44

Ļoti interesanta ir Beļģijas tiesu pieredze. Jau 1993. gadā Beļģijas parlaments ratificēja ANO konvencijas par spīdzināšanu, par atbildību noziegumu pret cilvēci izdarīšanā, genocīdu un kara noziegumiem. 1999. gadā speciāls likums noteica jaunu Beļģijas tiesu kompetenci, tostarp arī tiesības tieši piemērot starptautiskās tiesības.

Liekas, ka no visām pasaules malām šajā mazajā valstī ir saplūduši karu un genocīdu upuri, zinot, ka šeit viņiem neatteiks, pamatojoties uz noilgumu, upura vai noziedznieka pilsonību, jo šādus ierobežojumus universālā jurisdikcija neatzīst. Pat "sarkano khmeru" upuri ir vērsušies Beļģijas tiesā, jo ar laiku starptautisko noziegumu aktualitāte nezūd. Tika pieņemta arī 23 palestīniešu prasība, kas izdzīvoja Sabras un Šatīlas noietnēs, kur 1982. gada septembrī notika asiņains slaktiņš. Saistībā ar šo lietu tika uzaicināts Izraēlas premjerministrs, toreizējais armijas komandieris.

Turklāt 2000.gada 26.janvārī Āfrikas un starptautisko tiesībsargājošo organizāciju koalīcija ierosināja lietu Dakāras (Senegālā) tiesā pret bijušo Čadas prezidentu - Hiseinu Habre, apsūdzot par noziegumiem pret cilvēci un spīdzināšanu laika periodā no 1982.līdz 1990.gadam. 2000.gada 28.janvārī Senegālas tiesa pieņēma lietu izskatīšanai, bet jau jūlijā atteicās turpināt tiesvedību, pamatojoties uz to, ka tiesai nav jurisdikcijas.

Izraēlas tiesa *Eichmann* lietā galvenokārt paļāvās uz universālās jurisdikcijas principu un nolēma, ka Izraēlas jurisdikcijas pamatā ir universāls avots, kas dod tiesības izmeklēt noziegumus pret cilvēci un tiesāt tos izdarījušās personas³⁰. Izraēlas augstākā tiesa pēc analogijas ar pirātismu nolēma, ka universālās jurisdikcijas princips īpaši jāpiemēro attiecībā uz tik briesmīgiem nodarījumiem kā noziegumi pret cilvēci³¹. Ļoti svarīgs šajā kontekstā ir tas, ka neviena no valstīm, kas ir bijusi tieši ieinteresēta šajā procesā, nav apstrīdējusi šī sprieduma likumību. Tādējādi daži autori uzskata, ka šāda valstu bezdarbība varētu tikt iztulkota kā klusa piekrišana universālās jurisdikcijas piemērošanai.

Taču šāda viedokļa pamatotību varētu apstrīdēt. Tas, ka Izraēlai nebija tradicionālās jurisdikcijas³² *Eichmann* lietā, nebūt nenozīmē, ka šis spriedums ir tradicionālās universālās jurisdikcijas piemērs. Tieši otrādi, Izraēla notiesāja un neviena cita valsts neiebilda tāpēc, ka konkrētais noziegums tika izdarīts laikā, kad Izraēla kā valsts vēl nepastāvēja, bet noziegums tika izdarīts pret ebrejiem, Izraēlas nākamajiem pilsoņiem. Šajā gadījumā mēs sastopamies ar unikālu faktu, kad valsts intereses tiesāt noziedznieku ir ļoti tuvas pēc būtības reālās jurisdikcijas principam, lai varētu droši apgalvot, ka šis precedents kalpo par pamatu valstīm piemērot universālo jurisdikciju arī citos, daudz tradicionālākos gadījumos, t.i., pamatojoties uz visas starptautiskās sabiedrības, nevis uz valstī dzīvojošās nācijas interešu aizsardzību.

Jebkurā gadījumā šis spriedums varētu kalpot kā pierādījums tikai Izraēlas viedoklim par minētā jurisdikcijas principa piemērojamības pieļaujamību, bet pārējo valstu klusēšanai šajā gadījumā, šķiet, ir pilnīgi cita argumentācija, t.i., Izraēlā dzīvojošā vairākuma interešu ievērošana. Arī ASV tiesas *Demjanjuk* lietā, atsaucoties uz *Eichmann* spriedumu, nolēma, ka nacistu noziegumi jā kvalificē kā noziegumi pret cilvēci un ka tiesas valsts rīkojas visu nāciju vārdā³³.

Par valstu tiesu praksi var liecināt arī nacionālās likumdošanas īpatnības. Analizējot dažādus normatīvos aktus, jāsecina, ka nacionālā likumdošana nav attīstīta tik tālu, lai būtu jebkāds pamats runāt par universālās jurisdikcijas atzīšanu vismaz lielākajā daļā valstu.

Plaši pazīstamā starptautiskā organizācija *Amnesty International* īpašu uzmanību pievērš universālās jurisdikcijas atzīšanai pasaulē, un šī organizācija ir publicējusi vairākus pētījumus par šo tematu. Vienā no tiem minēts, ka vairāk nekā 90 pasaules valstu ir pieņēmušas likumdošanu, kas kādā veidā regulē šo jautājumu³⁴. Diemžēl tas neliecina par universālās jurisdikcijas, kas saistīta ar noziegumiem pret cilvēci, plašu atzīšanu pasaulē. Pārsvārā nacionālajā likumdošanā ir sastopami šādi pamatmodeļi: skaidri noteikta pilnvara piemērot universālās jurisdikcijas principu attiecībā uz noziegumiem pret cilvēci, universālu jurisdikciju tikai attiecībā uz atsevišķajiem noziegumiem pret cilvēci (piemēram, genocīdu, spīdzināšanu), universālu jurisdikciju attiecībā uz noziegumiem, kas minēti konkrētajai valstij saistošajos starptautiskajos dokumentos³⁵, starptautisko tiesību principos u.tml.

Jāatzīmē, ka skaidri izteikta pilnvara piemērot universālo jurisdikciju attiecībā uz noziegumiem pret cilvēci ir vērojama tikai Kanādas, Beļģijas, Jaunzēlandes un Venecuēlas normatīvajos aktos. Dienvidāfrika un Šveice ir paziņojušas par nodomu pieņemt attiecīgo likumdošanu³⁶. Tādējādi no *Amnesty International* minētajām 90 valstīm paliek tikai četras.

Opinio juris

Otrais elements - *opinio juris* - ir "pierādījums tādām uzskatām, ka šādu praksi par obligātu padara juridiska rakstura prasība (*rule of law*)³⁷". T.i., valstis rīkojas tā un ne citādi, jo uzskata, ka šāda rīcība viņām ir obligāta, tas ir viņu juridiskais pienākums. Šo subjektīvo faktoru parasti ir visgrūtāk pierādīt, taču tam ir izšķirošā nozīme.

Par *opinio juris* elementa esamību var liecināt arī iepriekš rakstā minētie nacionālo tiesu spriedumi, kā arī zināmā mērā iepriekšminētie iniciētie kriminālprocesi, pat ja aizdomās turētās personas viena vai otra iemesla dēļ nebija apsūdzētas. Nacionālo tiesu spriedumi liecina par valstu *opinio juris*, jo tiesa, gatavojot spriedumu, kā arī prokurors, uzsākot lietu, ar universālās jurisdikcijas elementiem izsaka savu viedokli par universālās jurisdikcijas piemērošanas pieļaujamību. Taču, lai arī universālā jurisdikcija vienā vai otrā formā pārādās vairākos nacionālajos tiesu procesos, to kopējais skaits diez vai pietiekami pārliecina par universāli atzītu paražu.

Universālās jurisdikcijas principa piemērošanu noziegumiem pret cilvēci atbalsta ļoti liels starptautisko un nacionālo nevalstisko organizāciju skaits³⁸. Taču to viedoklis, pēc autores domām, nevar tikt izmantots kā starptautiskās paražas esamības pierādīšanas līdzeklis, jo, lai gan dažām nevalstiskām organizācijām ir zināma autoritāte un ietekme, starptautiskās tiesības tomēr veido suverēnās valstis.

Doktrīna

Starptautiskās Tiesas Statūtu 38.pants paredz, ka tiesa, izšķirot tai nodotos strīdus, piemēro *inter alia* arī dažādu nāciju visvairāk kvalificēto publisko tiesību speciālistu doktrīnas kā palīgīdzekļus tiesību normu noteikšanā. Tāpēc ir svarīgi ņemt vērā arī šo faktoru. Pētot doktrīnas atziņas par šo jautājumu, jāatzīst, ka universālās jurisdikcijas piemērošanu noziegumiem pret cilvēci daudzi zinātnieki uzskata par pamatotu³⁹. Taču gandrīz tikpat daudzi nepieļauj domu, ka universālā jurisdikcija varētu tikt attiecināta uz šiem nodarījumiem⁴⁰. Turklāt UNTAET nesen paudusi viedokli, ka Austrumu Timoras tiesas ir tiesīgas piemērot universālo jurisdikciju arī attiecībā uz noziegumiem pret cilvēci⁴¹.

Tiesu nolēmumi

Saskaņā ar Starptautiskās Tiesas Statūtu 38.panta 4.punktu tiesa, gatavojot spriedumu, var piemērot kā palīgavotus arī tiesas nolēmumus. Starptautisko tribunālu nolēmumiem kā tiesību

avotiem gan nav juridiski saistoša spēka, bet tie var kalpot par argumentiem. Tāpēc turpmāk tiesu nolēmumi saistībā ar šo jautājumu.

Pirmo reizi universālās jurisdikcijas principu attiecībā uz noziegumiem pret cilvēci piemēroja Starptautiskais Kara tribunāls (turpmāk tekstā - SKT)⁴². Toreiz SKT deklarēja, ka jebkurai nācijai ir tiesības nodibināt tiesas, kas piemērotu tiesības. Ar jebkuru nāciju šajā kontekstā daži autori⁴³ tiešām saprot jebkuru nāciju, pat tādu, kam nav nekāda sakara ar konkrēto noziedzīgo nodarījumu. Šādas interpretācijas pamatā varētu būt ANO ģenerālsekretāra memorands, kurā viņš pauž uzskatu, ka visi noziegumi, kas minēti SKT Hartā, līdzīgi kā pirātisms, ir pakļauti universālās jurisdikcijas principam⁴⁴.

Daudz vēlāk, jau 1993.gadā, tika nodibināts Dienvidslāvijas *ad hoc* tribunāls (turpmāk tekstā - Dienvidslāvijas tribunāls) un 1994.gadā - Ruandas *ad hoc* tribunāls (turpmāk tekstā - Ruandas tribunāls). Šo tribunālu spriedumos vairākkārt ir minēta universālā jurisdikcija attiecībā uz noziegumiem pret cilvēci.

Piemēram, Dienvidslāvijas tribunāls *Tadic* lietā⁴⁵ izteica apmierinātību ar domu, ka mūsdienās universālā jurisdikcija ir atzīta attiecībā uz starptautiskajiem noziegumiem un - *inter alia* - attiecībā uz noziegumiem pret cilvēci. Tomēr DKT ir runāts par starptautisko tiesas institūciju, nevis par nacionālajām tiesām un turklāt šī frāze, lai cik bieži tā būtu citēta⁴⁶, lielā mērā ir izrauta no konteksta, jo *Tadic* lietā Dienvidslāvijas tribunāla pienākums nebija konstatēt nacionālo tiesu tiesības piemērot universālo jurisdikciju attiecībā uz noziegumiem pret cilvēci.

Vēl viens populārs spriedums šajā kontekstā ir Ruandas tribunāla spriedums *Ntuyahaga* lietā, kur tribunāls, atsaucoties uz Ģenerālo asambleju un Drošības padomi, mudināja valstis piemērot universālo jurisdikciju⁴⁷. Tomēr šāda mudināšana, pat ja tā ir ietverta spriedumā, varētu kalpot tikai par morālo pamatojumu universālās jurisdikcijas piemērošanai noziegumu pret cilvēci kontekstā, jo Ruandas tribunāls nav analizējis universālās jurisdikcijas statusu. Tieši otrādi, sprieduma preambulā parādās vienkārša faktu konstatācija.

Visvairāk debašu izraisa Starptautiskās Tiesas spriedums 2000.gada 11.aprīļa *Aresta Ordera* lietā⁴⁸, kur Tiesa ir izskatījusi jautājumu par universālās jurisdikcijas imunitāti, nepasakot ne vārda par pašas jurisdikcijas pieļaujamību. Formālais iemesls šādai klusēšanai bija pušu lūgums, lai Tiesa neskatītu jautājumu par universālo jurisdikciju, bet tikai par imunitāti, kas izriet no tās. Divi no tiesnešiem piedāvājuši tēzi, ka Tiesa nebūtu lēmusi par imunitāti no jurisdikcijas, kādas Beļģijai, pēc Tiesas domām, nebija⁴⁹. Citi tiesneši gluži otrādi uzskatījuši, ka Tiesa nav izteikusies par universālās jurisdikcijas jautājumu tikai un vienīgi tā iemesla dēļ, ka šis jautājums vēl joprojām nav atrisināts⁵⁰. Domājams, ka, analizējot iespējamus iemeslus šādam un ne citādam Tiesas spriedumam, tomēr īpaša uzmanība būtu jāpievērš tiesnešu vairākuma izteiktajām tēzēm. Respektīvi, vairākums uzskata, ka universālā jurisdikcija kādu iemeslu dēļ vēl nav pietiekami attīstīta. Piemēram, tiesnesis Guillame uzskata, ka starptautiskās tiesības jau ilgu laiku un vēl joprojām pazīst tikai vienu patiesu noziedzīgā nodarījuma piemēru, uz ko attiecināms universālās jurisdikcijas princips, - pirātismu⁵¹.

Secinājums

Tādējādi jāsecina, ka *aut dedere aut judicare* princips piemērojams tikai attiecībā uz tām valstīm, kas ir parakstījušas konvencijas vai citus starptautiski saistošus dokumentus, kuros ir paredzēta šī principa piemērošana. Attiecībā uz paražu tiesību rakstura universālo jurisdikciju mūsdienu starptautiskās tiesības vēl nav attīstījušas tik tālu, lai ļautu piemērot universālās jurisdikcijas principu noziegumiem pret cilvēci, jo šajā jautājumā nav pietiekamu pierādījumu ne vienotajai valstu praksei, ne *opinio juris*.

Universālā jurisdikcija *in absentia* nav pieņemama iespējamo cilvēktiesību pārkāpumu dēļ

Viens no universālās jurisdikcijas principa piemērošanas priekšnoteikumiem ir apsūdzētās

personas atrašanās vietas valsts teritorijā⁵². "Valstis var tiesāt noziedzniekus, balstoties uz universālās jurisdikcijas principu, tikai un vienīgi gadījumos, kad noziedznieks atrodas tiesas valsts teritorijā" - šādu viedokli izteica Izraēlas tiesas *Eichmann* lietā⁵³, kur tiesa paziņoja, ka noziedznieka klātbūtne tiesas valsts teritorijā ir viens no priekšnoteikumiem universālās jurisdikcijas principa piemērošanai⁵⁴. Vairāki autori uzskata, ka noziedzniekam ir jābūt valsts jurisdikcijā *judex deprehensionis*, kad viņš tiek tiesāts⁵⁵.

Dažas valstis ir mēģinājušas pielīdzināt situācijas, kad noziedznieks atrodas formālajā valsts jurisdikcijā, situācijām, kad viņš atrodas valsts teritorijā. Piemēram, ASV delegācija Romas Diplomātiskajā konferencē ir piedāvājusi paplašināt valstu jurisdikciju arī attiecībā uz personām, kas atrodas teritorijā, kur, pamatojoties uz NATO bruņoto spēku statusa līgumiem (SOFA⁵⁶), atrodas kādas valsts bruņotie spēki, uzskatot, ka šajā teritorijā jurisdikcija ir valstij, kas sūta bruņotos spēkus, nevis tai, kas tos pieņem. Taču citas delegācijas neatbalstīja šo piedāvājumu⁵⁷.

Salīdzinot universālo jurisdikciju ar universālo jurisdikciju *in absentia*, pēdējā ir vēl mazāk atzīta. Viens no iespējamajiem pretargumentiem šī jurisdikcijas veida piemērošanai ir tas, ka šajā gadījumā ļoti iespējami ir cilvēktiesību pārkāpumi. Piemēram, Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 10. pants ietver tiesības uz taisnīgu tiesu. Tiesības uz taisnīgu tiesu nozīmē prasību pēc neatkarīgas un objektīvas tiesas, kas izskata lietu, un prasību pēc taisnīga procesa⁵⁸, bet ne visos gadījumos ir iespējams garantēt tiesības, ja ne uz kvalitatīvu, tad uz pilnvērtīgu aizstāvību⁵⁹.

Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas⁶⁰ 11.pants garantē tiesības uz likuma nepiemērošanu ar atpakaļejošu spēku. Taču starptautisko noziegumu kontekstā šī norma iegūst nedaudz atšķirīgu nozīmi, nekā tai parasti piešķir nacionālās krimināltiesības. Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām un Eiropas Cilvēktiesībām nosaka, ka personu tomēr var sodīt gadījumā, kad nodarījuma izdarīšanas brīdī tiesas valsts likums neparedzēja sodu, bet šis nodarījums ir uzskatāms par noziegumu saskaņā ar starptautisko tiesību principiem. Tā kā starptautisko tiesību principi ietver starptautiskās līgumu un paražu tiesības, tad ir pamats argumentam, ka valsts ar atpakaļejošu spēku varētu sodīt personas par noziegumiem pret cilvēci⁶¹. Kaut arī ir tādas valstis, kur par starptautiskajiem noziegumiem nacionālās tiesas ir tiesīgas tiesāt, piemērojot universālās jurisdikcijas principu tikai tad, ja attiecīgais noziegums izdarīts pēc noteiktā datuma, un tas var neietvert noteiktu laika posmu, kad noziegums jau kādu laiku bija aizliegts starptautiskajās tiesībās⁶².

Pat tāda organizācija kā *Amnesty International*, kas ir universālās jurisdikcijas lielākā piekritēja organizācija, uzskata, ka tiesas *in absentia*, izņemot gadījumus, kad tiesājamā persona pati izvairās no tiesas pēc tiesas procesa uzsākšanas, kā arī kad persona turpina pārraut tiesvedību, ir netaisnīgas⁶³. Turklāt tiesvedība *in absentia* nav atļauta Dienvidslāvijas, Ruandas un Romas tiesu statūtos⁶⁴.

Lotus un Nuclear Tests lietu analīze

Iepriekš ir minēts, ka universālās jurisdikcijas principa piemērošanai mūsdienu starptautiskajās publiskajās tiesībās vēl joprojām trūkst pamatojuma, t.i., nav noteikuma, kas droši atļautu lietot šo principu. Taču tai pašā laikā nav arī tādu normu starptautiskajās tiesībās, kas to aizliegtu. Tāpēc daži autori⁶⁵ piedāvā lietot pazīstamajā *Lotus* lietā izteikto tēzi, ka attiecīgā aizlieguma trūkuma gadījumā, kam valsts būtu droši piekritusi, tika nolemts, ka valstu vara netiek ierobežota.

Taču tieši *Lotus* lietā tika skaidri noteikts, ka citu valstu suverenitāte nevar tikt aizskarta un valstīm jārikojas tādā veidā, lai neaizskartu citu valstu suverenitāti. Viena no universālās jurisdikcijas principa galvenajām sekām ir, ka šī principa piemērošana bez iesaistīto valstu piekrišanas ir šo valstu suverenitātes ierobežošana, ja tām ir tiesības tiesāt noziedznieku, pamatojoties vai uz teritoriālo, reālo, vai personālo jurisdikciju. Tādējādi pilnīgi pretrunā ar *Lotus* lietā izteikto tēzi būtu interpretēt iepriekšminēto frāzi kā tādu, kas ļauj valstīm darīt visu, ko tās vēlas, kamēr nevar pierādīt, ka pastāv tiešs aizliegums to darīt⁶⁶.

Jāatzīmē, ka tikai četrus gadus vēlāk Pagaidu Starptautiskā tiesa, lemjot jautājumu par valstu

suverenitāti, iezīmēja *Nationality Decrees*⁶⁷ konsultatīvajā slēdzienā, ka valstu suverenitāte proporcionāli samazināsies un tiks ierobežota, attīstoties starptautiskajām tiesībām. Laikā, kas pagājis no *Lotus* lietas izlemšanas, starptautiskās publiskās tiesības ir ievērojami attīstījušās un ir parādījušies papildu ierobežojumi valstu suverenitātei.

Līdzīgi pašas Tiesas jurisprudence *Corfu Channel* lietā parāda, ka starptautiskās paražu tiesības uzliek par pienākumu valstīm rīkoties, neaizskarot citas valstis, pat tajā gadījumā, ja nav atrodams *ipsissimis verbis* aizliegums šādai rīcībai, kas veido sūdzības iesniedzējas valsts tiesības un intereses.

Visbeidzot, Tiesas konsultatīvais slēdziens lietā *Legality of Nuclear Weapons* loģiski noslēdz šo argumentācijas ķēdi. Tiesa nolēma ka, ņemot vērā pašreizējo starptautisko tiesību attīstības posmu, tā nav spējīga viennozīmīgi pateikt, vai kodolieroču lietošana vai lietošanas draudi būtu likumīgi ekstremālā paš aizsardzības situācijā, kad ir apdraudēta pati valsts pastāvēšana⁶⁸.

Lai cik divdomīgi tas arī būtu, var secināt, ja starptautiskās tiesības tieši neatļauj kādu darbību, šajā gadījumā - universālās jurisdikcijas principa piemērošanu, un ja nav neviena noteikuma, kas to aizliegtu, tas nozīmē, ka, no vienas puses, valstis nav tiesīgas to piemērot un, no otras puses, to darīt nebūtu pilnīgi pretlikumīgi.

Šāds secinājums atbilst arī starptautisko tiesību veidošanās pamatnoteikumiem. Starptautiskajām tiesībām ir raksturīgs supranacionālais lēmumu pieņemšanas process, t.i., pašas valstis veido, groza un atceļ starptautisko tiesību normas un noteikumus. Izņemot *jus cogens* normas, visas citas normas var tikt grozītas vai atceltas. Tālab, pat ja kāda darbība nav vēl atļauta, tā var tikt uzskatīta par likumīgu, ja pašas valstis to uzskata par nepieciešamu. Tas pats attiecas arī uz gadījumu, kad pastāv tiešs aizliegums. Domājams, ka starptautiskajās publiskajās tiesībās darbojas zināmā mērā pielāgots publisko tiesību princips - "aizliegts ir viss, kas nav atļauts".

Rodas jautājums, vai tomēr var, atsaucoties uz *Nuclear Tests* spriedumā teikto, piemērot noteikumu, kas nav ne aizliegts, ne tieši atļauts?

Varētu teikt, ka tad, kad viena valsts izmanto universālo jurisdikciju, tā rīkojas kā starptautiskās sabiedrības pilnvarnieks, aizsargājot tautu tiesības⁶⁹. Tāpēc, ja vien attiecīgais noziedzīgais nodarījums nav noziegums, kas ir pakļauts universālās jurisdikcijas principam, tiesas valsts nevar pretendēt uz visas cilvēces interešu aizstāvību. Pavisam citādāks risinājums būs tad, ja šādu pilnvarojumu meklēsim citās starptautisko tiesību normās. Piemēram, atcerēsimies, ka noziegumu pret cilvēci aizliegums un starptautisko tiesību normas, kas to regulē, ir *jus cogens* un, iespējams, arī *erga omnes* statusa normas.⁷⁰ Protams, šāda statusa normas uzliek pienākumus valstīm, nevis individuāliem noziedzniekiem. Taču noziegumu pret cilvēci aizliegums ietver arī pienākumu sodīt vainīgās personas un tajā ir ieinteresētas visas valstis.

Varētu izteikt hipotēzi, ka lai arī starptautiskajās tiesībās universālā jurisdikcija attiecībā uz noziegumiem pret cilvēci vēl joprojām nav plaši atzīta, nav un nevar būt neviena labi pamatota argumenta, kāpēc šī principa piemērošanu varētu aizliegt. *Nuclear Tests* lietā Tiesai bija jāizlemj, vai kādas valsts un tās pilsoņu izdzīvošanas intereses var būt pārākas par citas valsts un to pilsoņu, pret kuriem kodolieroči tiktu lietoti, interesēm. Šajos apstākļos Tiesas secinājums bija diezgan loģisks. Taču, ja valsts, kurai ir teritoriālā, reālā vai personālā jurisdikcija pati negrib vai arī nespēj uzsākt tiesvedību attiecībā uz personu, kas ir turēta aizdomās par nozieguma pret cilvēci izdarīšanu, vai atklāti protestē pret trešās valsts mēģinājumu sodīt vainīgo, tad pirmā valsts būtībā aizsargā iespējamo noziedznieku.

Turklāt jāatzīmē, ka universālā jurisdikcija attiecībā uz genocīdu ir plaši atzīta un jau sasniegusi paražu tiesību normas statusu starptautiskajās tiesībās. Pēc analogijas, to var attiecināt arī uz visiem pārējiem noziegumiem pret cilvēci⁷¹. Tomēr, domājams, ka speciālās īpašības attiecināšana uz vispārējo neatbilst vispārpieņemtajiem tiesību teorijas principiem.

Daudz loģiskākā šķiet analogija ar kara noziegumiem. Kara noziegumi un noziegumi pret cilvēci, pēc savas būtības ir ļoti tuvi noziegumi, un, kā *Tadic* lietā ir atzīmējis Dienvidslāvijas tribunāls, noziegumi pret cilvēci ir bīstamākie un ir tiem ir piemērojami bargāki sodi nekā kara noziegumiem⁷². Tādējādi nav skaidrs pamatojums, kāpēc valstis neatzīst universālās

jurisdikcijas principa piemērošanu attiecībā uz noziegumiem pret cilvēci, ja tas sen jau ir nenoliedzams attiecībā uz kara noziegumiem⁷³.

Tātad, neskatoties uz to, ka universālās jurisdikcijas principa piemērošana uz noziegumiem pret cilvēci noteikti nav plaši atzīta starptautiskajā sabiedrībā, tomēr nepastāv neviens arguments pret tā piemērošanu un turklāt nav iedomājams neviens pamatots iemesls, kādēļ valstis būtu tiesīgas apstrīdēt šī principa piemērojamību.

Universālā jurisdikcija Latvijā

Latvijas Krimināllikuma 4.panta 4.daļa paredz, ka ārvalstnieki un bezvalstnieki, kuriem nav pastāvīgās uzturēšanās atļaujas Latvijas Republikā un kuri izdarījuši noziedzīgu nodarījumu citas valsts teritorijā, neatkarīgi no nodarījuma izdarīšanas vietas valsts likumiem saucami pie atbildības saskaņā ar šo likumu Latvijas Republikai saistošos starptautiskajos līgumos paredzētajos gadījumos, ja par šo nodarījumu tie nav saukti pie kriminālatbildības vai nodoti tiesai citas valsts teritorijā.

Šis ir Latvijas Krimināllikuma darbībā universālais princips, kas izriet no Latvijas Republikas starptautiski tiesiskajām saistībām, un teritoriālā un personības principa izņēmums⁷⁴. Tālab mūsu Krimināllikums arī neatzīst "tīrās" universālās jurisdikcijas modeli, bet gan pieļauj to tikai starptautiskajos nolīgumos paredzētajos gadījumos.

Secinājumi

Universālā principa būtība izpaužas apstākļī, ka jebkura valsts pie kriminālatbildības var saukt vainīgās personas saskaņā ar savu nacionālo likumdošanu neatkarīgi no noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas vietas un vainīgo personības. Universālā jurisdikcija pēdējo gadu laikā tiek arvien plašāk atzīta kā viens no starptautisko tiesību pamatprincipiem. Tālākā šī principa attīstība ir atkarīga no tā, cik aktīvi un cik veiksmīgi valstis spers soļus universālās jurisdikcijas atzīšanā.

Ņemot vērā visu iepriekš teikto, varam secināt, ka vēl nepastāv paražu tiesību norma, kas atļautu vai aizliegtu universālās jurisdikcijas principa piemērošanu attiecībā uz noziegumiem pret cilvēci. Tas, ka universālās jurisdikcijas piemērošana nav aizliegta, nav pamats, lai automātiski piemērotu *Lotus* lietas noteikumu. Pie tā paša secinājuma nonākam, analizējot *Nuclear Tests* spriedumu un šīs, pēdējās lietas, faktiskos apstākļus. Tātad, kaut arī universālās jurisdikcijas principa piemērošana noziegumiem pret cilvēci noteikti nav plaši atzīta starptautiskajā sabiedrībā, nepastāv arī neviens arguments pret tā piemērošanu un nav iedomājams pamatots iemesls, kādēļ valstis būtu tiesīgas apstrīdēt šī principa piemērojamību.

30 Att.-Gen. of the Government of Israel v. Eichmann (1961) 36 I.L.R. 5, 11., 30. lpp.

31 Att.-Gen. of the Government of Israel v. Eichmann (1962) 36 I.L.R. 5, 304. lpp.

32 Par tradicionālajām jurisdikcijām šajā kontekstā raksta autore sauc teritoriālo, reālo un personālo principus

33 Demjanjuk v. Petrovsky, 776 F.2d 571 (6th Cir. 1985)

34 sk. Amnesty International, *Universal Jurisdiction. The duty of States to enact and implement legislation*, 2001.gada septembris., AI Index IOR 53/200.

35 Sk., piemēram, Krimināllikuma 4.panta 4.daļa

36 *Ibid*

37 *North Sea Continental Shelf Cases*, ICJ Reports, 1969, 77.par.

38 sk. Amnesty International, *Universal Jurisdiction. The Duty of States to Enact and Implement Legislation*, Sep.201, AI Index IOR 53/2001; International Law Association (Committee on International Human Rights Law and Practice), *Final Report on the Exercise of Universal Jurisdiction in respect of Gross Human Rights Offences*; šādu pozīciju atbalsta arī tādas

organizācijas kā International Committee of the Red Cross, International Commission of Jurists, Avocats Sans Frontières, Human Rights Watch, the International Federation of Human Rights Leagues un citi

39 Sk. M. Akehurst. *A Modern Introduction to International Law*, 7ed., London Routledge, 1992., 113.lpp.; Bassiouni, M.C., *Crimes against Humanity in International Law*, 2nd revised edition, 1999, 214.lpp.; Bassiouni M. C. *Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practise // Virginia Journal of International Law*, 2001, Vol.42, 119.lpp.; Benavides L. *The Universal Jurisdiction Principle: Nature and Scope // Anuario Mexicano de Derecho Internacional*, Vol. 1, (2001), 56.lpp.; Boed R. *The Effect of a Domestic Amnesty on the Ability of Foreign States to Prosecute Alleged Perpetrators of Serious Human Rights Violations // Cornell International Law Journal*, 2000, 304.-308.lpp.; Brownlie I. *Principles of Public International Law. 5th Edition*. Oxford: Oxford University Press, 2001, 308.lpp.; Joyner C.C. *Arresting impunity: the case for universal jurisdiction in bringing war criminals to accountability // Accountability for International Crime and Serious Violation of Fundamental Human Rights*. Law and Contemporary Problems, Fall, 1996, 165., 168.lpp., Kaul H-P. *Preconditions to the Exercise of Jurisdiction // The Rome Statute of the International Criminal Court: a Commentary. Volume I*. Oxford: Oxford University Press, 2002, 590.,591.lpp.; K.C. Randall, "Universal Jurisdiction Under International Law" (1988) 66 Texas L.R. 801-814.lpp.

40 J.Dugard, Wyngaert C., *International Criminal Law and Procedure*, Great Britain, Dartmouth, 1996.110.lpp.; *Oppenheim's International Law*, ed.R.Jennings, A.Wats, 9 ed., Vol.1, London Longman, 1996, 953.lpp.; *Case Concerning the arrest warrant of 11th April 2000* (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), ILC, Year 2002, General List No.121, 14th February 2002, dissenting opinion of Judge Oda, 5.paragrāfs; *Case Concerning the arrest warrant of 11th April 2000* (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), ILC, Year 2002, General List No.121, 14th February 2002, individual opinion of Judge *ad hoc* Bula-Bula, 10.paragrāfs; *Case Concerning the arrest warrant of 11th April 2000*, separate opinion of President Guillaume, and declaration de M.Ranjeva; *English Pinochet case*, opinion of Lord Slynn of Hadley; un citi

41UNTAET Regulation No.2000/15 (2000.gada 6.jūnijs), 2.1., 5.1.paragrāfi

42 Trial of the Major War Criminals, Judgement 461 (1948)

43 Bassiouni M.C. *Crimes against Humanity in International Criminal Law. 2nd revised edition*. The Hague: Kluwer Law International, 1999, 236.lpp.

44 The Charter and Judgement of the Nuremberg Tribunal, U.N. Doc. A/CN.4/5 (1949) (memorandum submitted by the Secretary General). Sk. arī Ģenerālās asamblejas 1946.gada 1.decembra Rezolūciju 95 (I) (9146)

45Prosecutor v. Tadic (Jurisdiction) (1996) 35 I.L.M. 35, 62.paragrāfs

46 Sk., piemēram, Amnesty International, *Universal Jurisdiction, The duty of States to enact and enforce legislation. Chapter Five. (II)*. <http://web.amnesty.org/library/print/ENGIOR530082001>

47, 1999

48 Case concerning the arrest warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium) 14 february 2002

49 Case concerning the arrest warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium) 14 february 2002 Separate opinion of judge Koroma, p.9, Dissenting opinion of judge Van den Wyngaert, p.63

50 *Case Concerning the arrest warrant of 11th April 2000*, dissenting opinion of Judge Oda, individual opinion of Judge *ad hoc* Bula-Bula, separate opinion of President Guillaume and declaration de M.Ranjeva

51sk. Guillaume, 349.lpp.; Forenses, 365.lpp.

52 *Final Report on the exercise of universal jurisdiction in respect of gross human rights offences*.

International Law Association, London Conference (2000). http://www.ila-hg.org/html/layout_committee.htm

53 298.paragrāfs

54 Tomēr noziedznieka klātbūtne nav nepieciešama lietas izmeklēšanas posmā

55 Sk., piemēram, Vabres, 135.lpp.; Sucharitkul, 171.lpp., ; Harward Law School's Research on International Law: Draft Convention on Jurisdiction with Respect to Crime, 12.-16.p. 294.-630.lpp., <http://www.law.harvard.edu-publications/>; *Javor et al. v. X* lieta, 829.paragrāfs; *Final Report on the exercise of universal jurisdiction in respect of gross human rights offences*. International Law Association, London Conference (2000). http://www.ila-hg.org/html/layout_committee.htm

56 NATO Status of Forces Agreement (SOFA). Piemēram, Agreement Between the Parties to the North Atlantic Treaty Regarding the Status Of Forces, June 19, 1951, 4 UST 1792.

57 Informal paper submitted to the Committee of the Whole, July 1998.

58 Tiesības uz taisnīgu tiesu ir arī nostiprinātas Starptautiskā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (14.panta pirmā daļa), Eiropas Cilvēktiesību konvencijā (6.panta pirmā daļa), Amerikas Cilvēktiesību konvencijā (8.pants), Āfrikas Cilvēka un tautu tiesību hartā (7.pants) un citos cilvēktiesību dokumentos

59 *Final Report on the exercise of universal jurisdiction in respect of gross human rights offences*. International Law Association, London Conference (2000). http://www.ila-hg.org/html/layout_committee.htm

60 *Universal Declaration of Human Rights*, Human rights. A Compilation of International Instruments, Vol.1, New York, United Nations, 1994, 3.lpp.

61 Manfred Nowak, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, Kehl, N.P. Engel, 1993, 281.lpp.

62 Amnesty International, *The duty of states to enact and enforce legislation*, <http://www.web.amnesty.org/library/print/ENGIOR530032001>

63 Amnesty International, *The international criminal court: Making the right choices - Part II: Organizing the court and guaranteeing a fair trial*, July 1997 (IOR 40/11/97), IV. daļa C.2. paragrāfs

64 Sadat, Leila Nadya, *Redefining Universal Jurisdiction*, 35 New Eng. L. Rev. 241-263 (2001)

65 M. Cherif Bassiouni, ed., 2 *International Criminal Law: Procedures and Enforcement Mechanisms* 33-188 (Ardsley, New York: Transnational Publishers, Inc. 1999); Beckett, W.E., *The Exercise of Criminal Jurisdiction over Foreigners*, 1925 Brit. Y.B. Int'l L. 44-60

66 *Note sur l'affaire Lotus*, 29 *Revue de Droit International Privé* 377-395 (1928)

67 *Nationality Decrees, Advisory Opini3n, 121-125, 127, 130 paragrāfi*

68 Legality of Nuclear Weapons, Advisory Opini3n, para.E. 2nd sentence

69 *Att.-Gen. of the Government of Israel v. Eichmann case*, (1961) 36 I.L.R. 5, 300.paragrāfs; sk. Arī Kobrick, E., *The ex post facto Prohibition and the Exercise of Universal Jurisdiction over International Crimes*, Col. L. Rev., 87, nr.7 1987, 1530. lpp.; Vabres, D., *Les principes modernes du droit penal international*, Paris, Recueil Sirey, 1928, 135.lpp.

70 Šī raksta ietvaros nav iespējams izvērst plašu analīzi par šo normu statusu. Taču, pēc autores domām, noziegumu pret cilvēci aizliedzošās normas ir sasniegušas *jus cogens* normu statusu. Sk. arī: Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 5.izdevums, 1998, 515.lpp.; *Pinochet case*, Am.J.Int'l L., 1999, 700., 703.lpp.; M.C. Bassiouni, *International Crimes: Jus Cogens and Obligations Erga Omnes*, 59 Law & Contemp. Prob., 1996, 63., 68.lpp.; *Scholarly authority: Restatement (Third) of the Foreign Relations Law of the United States*, 702.paragrāfs

71 Sk. piemēram: Blakesley, M. Cherif Bassiouni, *Theories of Jurisdiction and their Application in Extradition Law and Practice*, 5 Cal. W. Int'l L. J. 1 -61 (1974); Boss, *The Extraterritorial Jurisdiction of States, Revised Draft Report* 65 AIDI 170 (1993); *Pour quels d?lits convient-il d'admettre la comp??tence universelle?*, 9 *Revue Internatiionale de Droit P?nal*, 315-355 (1932).

72 Prosecutor v. Tadic case, IT-94-1, ICTY, T.Ch.II, 1997.gada 14.jūlijs, 73.paragrāfs

73 Sk., piemēram, Kaul H.P. *Preconditions to the Exercise of Jurisdiction // The Rome Statute of the International Criminal Court: A commentary, Volume I*, Oxford, Oxford University Press, 2002, 591.lpp.

74U.Krastiņš, V.Liholaja, A.Niedre. Krimināllikuma komentāri // *1.grām. Vispārīgā daļa.*- R "AFS", 1999, - 49.lpp.